

עשות ספרים הרבה

ויתר שְׁהִיָּה קִהְלֵת חֲכָם עוֹד לִמַּד דַּעַת אֶת הָעָם וְאִזּוֹן וְחִקְר תִּקְוֹן מְשָׁלִים הַרְבֵּה: בְּקֶשׁ קִהְלֵת לְמַצֵּא דְבָרֵי חֲפָץ וְכַתוּב יִשָּׁר דְּבָרֵי אֱמֶת: דְּבָרֵי חֲכָמִים כְּדַרְבְּנוֹת וְכַמְשֻׁמְרוֹת נְטוּעִים בְּעֲלֵי אֲסָפוֹת נִתְּנוּ מֵרַעָה אֶחָד: וְיִתֵּר מֵהֶמָּה בְּנֵי הַזֶּהָר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֶץ וְלֵהֵג הַרְבֵּה יִגְעַת בְּשָׂר: סוּף דְּבָר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹהִים יִרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם: כִּי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נַעֲלָם אִם טוֹב וְאִם רָע: (קהלת יב ט-ד).¹

פירוש דעת מקרא לפסוק – הקריאה היא המייגעת

"ויותר מהמה" – נוסף על דברי חכמים אלה שכונסו בספר הזה... היוזרה מעשות, מלקנות ולקבץ ספרים הרבה, ולהג – כי קריאה ועיון בספרים רבים, היא רק יגיעת בשר – מייגעת את הגוף ואינה מרבה חכמה.²

רש"י על הפסוק, קהלת יב – אם באנו לכתוב (הכל) – לא הספקנו

ויותר מהמה בני היוזרה - ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני היוזרה - לשמור דברי חכמים. ואם תאמר: אם יש בהם צורך למה לא נכתבו? "עשות ספרים הרבה אין קץ" - אם באנו לכתוב לא הספקנו.³ ולהג הרבה יגיעת בשר - ואם לתת לב לגירסא חבילות יותר ממה שאין הלב משיג, יגיעה היא לבריות שאין להשיג.⁴

מסכת עירובין דף כא עמוד ב – דברי סופרים

¹ לקראת סוף הספר, לאחר שאמר את שלו בהרחבה רבה ועם סתירות לא מעט, מגיע קהלת לסיכום הספר בפסוקים אלה. מכולם, נבקש להתמקד בפסוק: "ויתר מהמה בני הזרה עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר", בו מזהיר אותנו קהלת לא לכתוב ספרים הרבה. הוא את שלו אמר ומעכשיו, אין להוסיף ולכתוב ספרים הרבה (מעט מותר?). האם אמר קהלת את דבריו הוא בע"פ לפני הקהל ולא העלם על הכתב? ראו קהלת רבה א ב: "למה נקרא שמו קהלת? שהיו דבריו נאמרין בהקהל, על שם שאמר (מלכים א ח) אז יקהל שלמה. ר' אחא בשם ר' הונא: משמר נכנס משמר יוצא, לשמוע חכמת שלמה, והוא שמלכת שבא אמרה לו: אשרי אנשך ואשרי עבדך אלה". שזו אגב אחת הסיבות לקריאת קהלת בחג הסוכות, בשל התקהלות העם והקשר לקריאת התורה בהקהל של סוכות במוצאי שנת השמיטה. מכאן באמת אין להוכיח אם רק נאמרו הדברים בע"פ או הוקראו מהכתב בעת התקהלות הקהל לשמוע את דברי חכמתו של קהלת הוא שלמה עפ"י חז"ל, או נכתבו אחר"כ. כך או כך, נראה שעצה זו של קהלת לא נשמרה במרוצת הדורות ועם ישראל הפך מעם הספר לעם הספרים והדברים נמשכים בכל עוז עד ימינו.

² יגיעתו של הכותב – לא היא הבעיה, כי אם יגיעתו של הקורא! שהרי הכותב מצפה שמישהו יקרא את מה שכתב! אז מה צריך לעשות לפי עצתו של קהלת? לקרוא ולשוב ולקרוא באותם ספרים שכבר נכתבו: תורה, נביאים, כל מה שקדם לספר קהלת, כולל כמובן ספר קהלת עצמו, לקרוא ולעיין בהם היטב. תוספת של ספרים לא תוסיף חכמה, לא תגלה לנו דברים חדשים שלא ידענו, רק תייגע ותעיין אותנו. שהרי מי אם לא קהלת אמר: "יש דבר שישמר ראה זה חֲדָשׁ הוּא, כְּבָר הִיָּה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הִיָּה מִלְּפָנָיו". כי: "מה שְׁהִיָּה הוּא שְׁהִיָּה וְמָה שֶׁנֶּעֱשֶׂה הוּא שֶׁיִּעֲשֶׂה וְאֵין כָּל חֲדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמַיִם". ואם באת לחקור בדברים הכתובים והידועים ולהבינם יותר לעומק, גם על זה כבר חרץ קהלת את משפטו: "כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא תִשָּׁבַע עֵין לְרֵאוֹת וְלֹא תִמְלֹא אֶזְנוֹ מִשְׁמַע". הספרים הרבים שייכתבו, רק יגרמו להג מיותר (פירושים וניתוחים של אותם ספרים) וליגיעת בשר ורוח. עד כאן נראה פשוט פשוט בפסוקים. אך בין השיטין של החזרות המרובות והאזהרות נראה שקהלת עצמו הבין שעצתו לא תכובד וסופם של דבריו שיידרשו ויילמדו וממילא יוסיפו עליהם להג ודברים הרבה. ייאמרו אך לא יכתבו?

³ אם בפירוש דעת מקרא "דברי חכמים" הם הספרים הכתובים, אצל רש"י, בעקבות חז"ל שנראה להלן, הכוונה לדברי החכמים שפירשו את הספרים הכתובים, את ספרות הקודש, בארו והוסיפו לה נופך בהלכה ובאגדה. פירוש שלעתיים הוא המחזיק והמקיים את הכתוב שלא תמיד ברור. אז מדוע לא לכתוב פירושים אלה ולהעלותם על הכתב לדורות הבאים וגם לדור עצמו שזכרונו לא תמיד "בא לפניך" ועשוי לשכוח? התשובה: משום שאין לדבר סוף, ואם באנו לכתוב כל מה שיאמר כל חכם וחסד, כל פירוש ופירוש – לעולם לא נספיק לכתוב הכל. מעניין מה חשב רש"י על כתיבת פירושו שלו לתנ"ך ולתלמוד ועל הספקו הגדול.

⁴ לאור מה שפירש לעיל, לא יכול רש"י לפרש שהלהג ויגיעת הבשר הם עצם העיון בספרים נוספים שנכתבו לאחר חתימת ספרות הקודש (כ"ד ספרים), גם לא המשנה והתלמוד, לפיכך הוא הולך בדרך אחרת שיגיעת הבשר היא לנסות להתעמק "יותר ממה שאין הלב משיג". ראו המשך פירושו שם שמחבר לעניין את הפסוק הסמוך: "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" – מפרש רש"י שם: "ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל, אך: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא - מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם - כי לדבר הזה נברא כל האדם". בה בעת מדגיש רש"י שהבעיה היא לא בקריאה כי אם בכתיבה. המילה "חבילות" שבפירוש רש"י מציינת ריבוי של טרדה ומשא ונראה שלקוחה מהביטוי "אין עושים את המצוות חבילות, חבילות" (פסחים קב ב). ראו גם עירובין נד עב: "אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות – מתמעט". אנו עכ"פ נמשיך בחלק הפסוק "עשות ספרים הרבה" ונניח את הלהג ויגיעת הבשר לפעם אחרת.

דרש רבא: מאי דכתיב: "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה וגו' (קהלת יב יב)? בני! הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה. שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים - כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה.⁵ שמא תאמר: אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו? - אמר קרא: "עשות ספרים הרבה אין קץ".⁶

במדבר רבה יד ד פרשת נשא – תורה שבע"פ

דבר אחר: "ויותר מהמה בני הזהר" - א"ר אבא סרונגיא:⁷ אם יאמר לך אדם למה לא ניתנו בכתב דברי סופרים כשם שניתנו דברי תורה? אמור לו: לפי שאי אפשר לכתוב כל דבריהם. זהו שכתוב: "ויותר מהמה בני הזהר - מהו "מהמה"? מהומה נכנסת בך אם באת לכתוב דברי סופרים. למה? שאילו באת לכתוב דבריהם, אין קץ וסוף לדבריהם לעשות ספרים. זהו שכתוב: "עשות ספרים הרבה אין קץ".⁸

שם בהמשך - הוספה על כתבי הקודש

"ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה" - אמר הקב"ה: כ"ד ספרים כתבתי לך, הזהר ואל תוסף עליהם. למה? "עשות ספרים הרבה אין קץ" - כל מי שקורא פסוק שאינו מכ"ד ספרים, כאילו קורא בספרים החיצונים ... שכל העושה כן אין לו חלק לעולם הבא, כמו שכתוב: "ואתה לך לקץ" (דניאל יב יג), הרי לך המוסיף ספר מהו עונשו.⁹

מסכת נדרים דף כב עמוד ב – ספר התורה והושע בלבד

⁵ עניין זה שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה, מחייב עיון והסבר נפרד. רש"י במקום מביא את הפסוק בקהלת י ח: "ופורץ גדר ישכנו נחש" שעליו נאמרו דרשות חכמים שהעובר על דבריהם ישכנו נחש, אך עדיין אין זה מסביר מדוע חמורים דברי סופרים מדברי תורה. ראו פירוש שטיינזלץ בעיונים על הדף שמסביר עניין זה בהקשר עם זקן ממרא שחולק על חבריו ומורה שלא כבית דין הגדול וחייב מיתה. וראו עוד בפירוש תורה תמימה בהערות לקהלת פרק יב הערה צ ש"דברי סופרים מעמידים ומחזקים בכלל את מעמד התורה" וכאמור, לא נוכל להיכנס לנושא זה כאן. ראו דברינו [זקן ממרא](#) בפרשת שופטים.

⁶ בהמשך הדברים שם, מתמודדת הגמרא גם עם סוף הפסוק "ולהג הרבה יגיעת בשר" ומביאה דרשה של רב פפא הדנה ברותחין את כל מי שמלעיג על דברי חכמים. ולעומתה, דרשתו של רבא: "מי כתיב לעג? להג כתיב! - אלא: כל ההוגה בהן טועם טעם בשר". היינו שלהג ויגיעה בפירוש הספרים ובדברי החכמים שמפרשים את הספרים הקיימים היא התחליף לעשיית הספרים. לאמור, אל תכתוב ספרים חדשים, אלא תהגה ותעמק בספרים הקיימים ותמצא בהם טעמים ערבים לחיך. כללו של דבר, הפסוק שלנו לא מדבר על הרעיון הכללי של ריבוי ספרים, אלא על כתיבת ספרי דברי החכמים שמפרשים את ספרות הקודש הקיימת. שאם כך נעשה, סופנו שנעלה על ספרים גם את דברי החכמים שפירשו את דברי החכמים שקדמו להם (הגמרא על המשנה, מפרשי רש"י על רש"י, נושאי כלי השולחן הערוך והיד החזקה וכו') - מה שאכן קרה וקורה במרוצת הדורות כשעם ישראל הפך מעם הספר לעם הספרים ולעם "ארון הספרים". ומדוע באמת שלא יועלו דברי החכמים על ספר? תשובת הגמרא היא לקונת: כי כך אמר קהלת: "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ". אך רש"י לעיל מנדב מידע קצת יותר מנומק: אין לדבר סוף - "אם באנו לכתוב, לא הספיקנו". מזל שרש"י העלה את פירושו על הכתב, פירוש שהיה ביו ספרי היהדות הראשונים שעלו על מכבש הדפוס עם המצאתו במאה ה-15 ואף זכה לפונט מיוחד ולעימוד מיוחד לצד המקרא והתלמוד.

⁷ ראו קהלת רבה ה ה (מבוסס על ירושלמי כלאיים ט ג על בית הכנסת האמצעי שבמקום שנקרא סרונגיא שהוא ליד טבריה ומכון כנגד בארה של מרים שעפ"י האגדה השתקעה בימה של טבריה. בדברינו [בארה של מרים](#) בפרשת חוקת.

⁸ דרשה זו חוזרת לכאורה על דברי הגמרא בעירובין לעיל בדבר תקנות חכמים, ראו שם גם הדיון אם מברכים על לולב, בשישה הימים האחרונים של החג בהם המצוה היא מדרבנן: "על מצוות לולב" או "על מצוות זקנים" (המקור לכך הוא ירושלמי סוכה פרק ג הלכה ד, ראו דברינו על [ברכת נר חנוכה](#)). אך מההקשר הרחב יותר של הדרשה שם, הדורשת את הפסוק הסמוך לפסוק שלנו: "דְבַרְי חֲכָמִים כְּדָרְבָנוֹת וּכְמִשְׁמְרוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֶסְפוֹת נִתְּנוּ מִלְּעַה אֶחָד", ומאזכור הפסוק בספר דברים: "שימה בפייהם" (ראו דברינו [כתבו לכם, שימה בפייהם](#) בפרשת וילך), נראה שהכוונה כאן ל"דברי סופרים" במובן הרחב של תורה שבע"פ ואיסור כתיבתה ולא רק תקנות חכמים ופירושיהם לתורה. חיזוק לכך מצאנו בפירוש רש"י בגמרא עירובין הנ"ל שמסביר שם: "ויותר מהמה - לעיל מיניה כתיב דברי חכמים כדרבנות - אלו דברי תורה שנמסרו למשה על פה, שנחלקו בה חכמי ישראל לאחר שנתמעט הלב ושכחו, כדכתיב בסיפיה דקרא נתנו מרועה אחד - זה משה, וכתיב בתריה ויותר מהמה בני הזהר ממה שניתן בסיני בכתב, שהוא עיקר - בני הזהר באלו שבעל פה, שגם הם עיקר, אלא לכך לא נכתבו - שאין קץ לעשות ספרים הרבה בכל אלה". אך גם אלה - תקנות חכמים ופירושיהם, כמו גם אלה - כל התורה שבע"פ, הועלו בסופו של דבר על הכתב ונכתבו בספרים רבים במרוצת הדורות. האידיאל הוא כפירוש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) על הפסוק שלנו בקהלת: "... ולא נתן למשה רבינו ע"ה כי אם התורה כאשר היא ואתה תדרוש ותחקור ותמצא כל דבר ממנה". תדרוש, תפרש, תחקור, תעשה סימנים, תסיק הלכות ואגדות, אבל אל תרשום בספר. אך כאמור, אידיאל לחוד, ומציאות לחוד, גם בתורה ולימודה. ומה נאמר היום בדור המחשב ומאגרי המידע הרבים?

⁹ ראו כל הדרשה הזו גם בפסיקתא רבתי פיסקא ג ביום השמיני וכמו כן בילקוט שמעוני קהלת רמז תתקפט: "מהו יותר מהמה בני הזהר? שלא תקרא בספרים חיצונים יותר מהמה, משמרות נטועים כשם משמרות כהונה כ"ד, כך כ"ד ספרים". הרי לנו שימוש בפסוק שלנו לסגירת קנון ספרות הקודש בעשרים וארבעה הספרים שנכנסו למקרא ובכללם ספר קהלת, הגם שבקשו חכמים לא לכלול אותו ואף לגונזו (ראו דברינו [בקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת](#)). נראה עכ"פ שלאיסור זה היה מזל טוב יותר מהאיסורים שראינו לעיל ואכן לא נפרצה המסגרת ולא נוספו ספרים למקרא אחרי שנחתם. אבל על האיסור לקרוא ולצטט מהספרים החיצוניים לא תמיד הקפידו, כגון: ספר בן סירא, ספרי המקבים ואולי עוד. גם דרשה זו מסתמכת על הפסוק הקודם לפסוק אותו אנו דורשים: "דְבַרְי חֲכָמִים כְּדָרְבָנוֹת וּכְמִשְׁמְרוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֶסְפוֹת נִתְּנוּ מִלְּעַה אֶחָד".

אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא. מאי טעמא? "כי ברוב חכמה רוב כעס" (קהלת א יח).¹⁰

פירוש אלשיך לספר דניאל, הקדמת המחבר – אניף ידי לעשות ספרים הרבה

... והנה עד כה ברכני ה' ובו בטח לבי יגמור בעדי יתן חן יהיו לרצון אמרי פי. ויהיה הספר הזה נושא חן בעיני כל רואיו ישמחו לראות. ואם ככה הוא עושה לי, אניף ידי לעשות ספרים הרבה מאשר דרוש דרש משה, מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים ומדרש אגדה. כי אדעה מצא חן איש בער לא ידע בעיני ה' אלקי הצבאות.¹¹

מרכבת המשנה לר"י אלאשקר על אבות דה – היזהר להניח ברכה אחרין

אמנם הלמד על מנת לעשות, כוונתו היא שהמעשה עיקר. וגם הלומד על מנת לעשות הוא שכוונת לימודו הוא לחבר ספרים, שבוודאי האיש כמו זה שכרו גדול וזהו מאמר שלמה ע"ה: ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה (קהלת יב, יב) וגוי. כלומר, היזהר בכל יכולתך שתניח ברכה אחרין, שאם לא כן תשתכח התורה.¹²

חיי אדם הקדמה כוללת - התנצלות¹³

אמר המחבר ראיתי לכתוב הקדמה כוללת על כל החיבורים, אשר זיכני ה' לחבר. והנה ספר חיי אדם וחכמת אדם ושערי צדק, כבר יצאו לאור ונתקבלו בכל הגולה, ונהנין מהם גדולים וקטנים. והנה זכני ה' לחבר עוד איזה חיבורים והם בכתובים תחת ידי, ובחסד עליון אקוה שיודפסו כולם ... והנה באתי כמתנצל על דברות בני אדם מה יתרון לאדם זה, בגעגועיו שיודפסו חיבוריו, ומקרא מלא: "עשות ספרים הרבה אין קץ". לזאת אודיעך קשט אמרי אמת ותדע כונתי באמת, כי חס ליה לזרעא דאבא, וחלילה לי לעשות התורה כקדרום לחתוך בו או עטרה להתגדל, ואפתחה במשל פי.¹⁴

¹⁰ והמשך הפסוק שם: "ויסוף דעת יוסף מְאֹב". מטרתו העיקרית של המדרש היא להדגיש את חטאיהם של ישראל שאילולי הם, ניתן לדמיין 'עולם מושלם' שמבוסס כולו על חמישה חומשי תורה + ספר יהושע שהוא 'ערכה של ארץ ישראל' וכידוע יש גם קווים מאד דומים והמשכיות בין ספר יהושע וספר דברים. ואולי היה רב אדא מסכים גם לכלול פרקים מספר שמואל ומלכים המספרים את תולדות עם ישראל (כ'ספרות חיצונית' שקיימת אך לא מקודשת). הקשר של דרשה זו לנושא שלנו, מצוי בעצם העלאת האפשרות שמספר הספרים שהיו מונחים ב'ארון הספרים היהודי' היה המינימום שבמינימום. ומה יהיה על כל המדרשים בהלכה ובאגדה? כל אלה היו נלמדים בע"פ, על פסוקי התורה, כפי שבנויים מדרשי התנאים (ההלכה) המוכרים לנו: מכילתא, ספרא, ספרי ועוד. ומה עם כל דברי הנביאים שאינם תוכחה, אלא שגב וגאולה? ומה על הכתובים וספרות החכמה? ומאיפה מביא רב אדא נימוק לשיטתו? מפסוק בקהלת: "כי ברוב חכמה רוב כעס" (ראו בגמרא שם ציטוטים רבים אחרים מקהלת ומשלי). ספרות החכמה מצוטטת כמי שמעידה שאולי לא היינו צריכים את ספרות הנביאים! שוב, חכם עדיף מנביא? ובאמת, מה יהיה עם כל ספרות הנביאים שזכינו לה? כבר הרחבנו מעט באמירה זו של רב אדא בדברינו כי ברוב חכמה רוב כעס במועד זה, שם הצענו שאולי רב אדא הופך את הסדר בפסוק: רוב הכעס מביא לרוב חכמה! – חטאי בני ישראל וכעסם את הקב"ה הם שזיכו אותנו בספרות הנבואה והחכמה הרחבה, כולל ספר קהלת ובו הפסוק: "כי ברוב חכמה רוב כעס". צבת בצבת עשויה.

¹¹ במרוצת הדורות לא הססו חכמים שהרבו בכתיבת ספרים וודאי ידעו את דברי קהלת, לקחת את קטע הפסוק "עשות ספרים הרבה" ולדרוש אותו לחיוב, תוך כדי הוצאתו מהקשרו. וכן לאחל איש לרעהו ולעצמם שיזכו להוסיף ולעשות ספרים הרבה. ראו למשל בית יוסף בחתימתו לחושן משפט סימן תכו: "אברך יי' אשר יעצני ועד כה ברכני להחל ולגמור הספר המפואר הזה ביאור ארבעה טורים אשר קראתיו בית יוסף ... ויזכני לחבר עוד ספרים הרבה לזכות רבים". ובש"ת שאילת יעבץ לר' יעקב עמדין, בסוף חלק א סימן קעב (גימטריה יעב"ץ): "ברוך ד' אשר לא הסיר תפילתו וחסדו מאתי ונתן שאלתי להוציא לפועל אמת מאשר חנני להשיב שואלי דבר בתורתו הקדושה ... ויזכני לעשות ספרים הרבה להגדיל תורה ולהאדירה לזכות את הרבים כאשר עם לבבי". ובן ידיד מנושאי כלי הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה פרק יב, כותב לרבו: "וה' עמך בכל פונות שאתה פונה יגדיל תורה ויאדיר והיד כותבת הלכתא גברותא עשות ספרים הרבה עד אשר תפרה יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים". ועוד, ועוד.

¹² ויש שהגדילו לעשות (תרתי משמע) ודרשו את הפסוק בקהלת בבחינת "סרסהו ודרשהו" או "אל תיקר" והפכוהו על פניו. כך יש לקרוא את הפסוק, עפ"י ר' יוסף ב"ר משה אלאשקר (ספרד מאה 15): "ויותר מהמה בני, היזהר – עשות ספרים הרבה! תקפיד ותיזהר לְחַבֵּר ולהוציא לאור הרבה ספרים". הוא גם לא מהסס להפוך את "לעשות" של חז"ל של תלמוד מול מעשה, לעשייה של ספרים (ואיפה המעשה עצמו?! גישה זו מיוחסת במקור לרס"ג בפירושו לפסוק שלנו בקהלת (עפ"י נוסח שהוציא הרב קפאח): "ומבחר רכוש הוא רכישת הספרים וריכוז הלימודים ושלא להסתפק במועט מהם ... אלא יוסיף ללמוד עד ערוב ימיו ויחבר ספרים בלי סוף. אל העניין הזה נתכוון באומרו: אין קץ". ויש המייחסים את מקור הגישה הזו לר' יצחק אבן גיא (ספרד מאה 11). ראו איך מתייחס המאירי לרס"ג בסקירתו את תולדות החכמים עד דורו, בפתיחתו לפירושו למסכת אבות, תוך שהוא משתמש בלשון הפסוק מקהלת: "... וכן דור אחר דור, עד שהגיע הזמן לרבינו סעדיא הובא מארץ מצרים לארץ ספרד וחיבר ספרים הרבה עד אין קץ בתורה שבע"פ ובתורה שבכתב ובדקדוק ובקצת חכמות חיצוניות ורוב ספריו ראויים לסמוך עליהם".

¹³ רבי אברהם ב"ר יחיאל מיכל דנציגר, דנציג (גדנסק), ווילנא, מאה 18.

¹⁴ מסורת רחבה בתולדות הכתיבה הרבנית היא הקדמה של התנצלות ועוד בשפה פיוטית ומליצית, על מה ולמה יש צורך בעוד ספר ומה נעשה עם הפסוק בקהלת. ראו בדומה אמרי בינה, הקדמה לחלק אורח חיים: "הקדמת והתנצלות המחבר, בשפת אמת מדבר, לפני צורב וחבר, אשר עליו עבר. יתברך הבורא וישתבח האדון כל אשר הוא יתן העוז לעמו לימד אותם הוד דרכיו ותפארת נצח הנחילים, יתגדל ויתקדש שמו הגדול מרומם על כל ברכה ותהלה, כי תורה צוה לנו משה מורשה אף לקהלת יעקב חבל נחלתו, ונתן לנו את תורתו ... וכל אחד מישראל קבל חלקו מסיני איש איש כפי ברכתו אשר ברח האל הטוב כפי תכונת נשמתו שע"י יתחדש חדשים לבקרים בכל דור ודור חידושין דאורייתא". ועוד בספר מלמד התלמידים הקדמה: "מה' אשר לו נתכנו עלילות. אשאלה עזר להחל ולכלות. פתחו לי שערי צדק אבא במ אודה יה. פתיחת החבור בדרך ההתנצלות מבעליו. דברי חכמים כדרבנות

נחלת שבעה, הקדמה – הכתיבה בגלל הגולה¹⁵

וזהו שאמר שלמה המלך עליו השלום: עשות ספרים הרבה אין קץ, ורצונו לומר, אחרי שאנו מפוזרים בגלות ועדיין לא זכינו לקץ הגאולה, אנו צריכים לעשות ספרים הרבה. כמו שכתב בספר לוחות הברית בהקדמת תולדות אדם דף ט"ו, כי מתחילה היו מבינים בלא פירוש ואח"כ היו צריכים לפירוש ואח"כ פירוש על פירוש, כי בזמן הגאולה תשיב התורה לאכסניא ולאיתנה הראשון ללמוד בעל פה.¹⁶

פנים יפות פרשת כי תשא – חשיבות הלימוד בע"פ

ולפי שאין להבין מתוך הכתב פירוש הדברים, ע"ז ניתנה התורה שבע"פ מפי משה רבינו ע"ה שמסרה ליהושע ויהושע לזקנים... וכן בכל דור ודור היא התורה המקובלת בידינו. אבל תורה שבע"פ היפך הדבר, כי מפי הכתב א"א להבין שורש הכוונה, כמו המקבל מפי רבו שמסביר לו כוונת הדברים שלא יסתפק בו, כאשר קרה באמת בדורות האחרונים שנחלקו בספרי ראשונים בכוונתם מחלוקת רבות במאוד ע"כ הזהיר שלא יקבלו מכתב רק פנים אל פנים. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה: עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר, כי א"א לפרש בכתב באר היטב שלא יפול בו מן הספיקות... כי אחז"ל [כתובות קיא א] אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו.¹⁷

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים 1: אם נחזור ונקרא בעיון את פירוש רש"י לפסוק, שהבאנו בראש הדף, נראה שהסכנה בריבוי הספרים היא כפולה: הן מצד הכתיבה והן מצד הקריאה. מצד הכתיבה, שכן כמה שתכתוב לא תצליח להקיף את הנושא. וכלשון רש"י: "אם באנו לכתוב לא הספקנו". ומצד הקורא שנאלץ כעת להתמודד עם מידע כתוב רב נוסף, וכדברי רש"י: "לתת לב לגירסא חבילות יותר ממה שאין הלב משיג, יגיעה היא לבריות שאין להשיג" - כיצד ניתן לקרוא את כל מה שנכתב על נושא מסוים? האם המחשב בדורנו מסייע? מחד גיסא, וודאי שכן, בשמירה, בקריאה ובחיפוש. אך מאידך גיסא, המחשב מסיע לייצר 'ספרים הרבה' בקצב מהיר בהרבה. אז מה נעשה?

מים אחרונים 2: על מנת לא לעבור על ציווי של קהלת הוא שלמה (ועל איכות הסביבה), מפעל מחלקי המים נשען על המדיה האלקטרונית ומייצר דף קצר לכל מועד ושבת ואין בדעתנו להוציא לאור ספר מודפס. כל הרוצה, מוזמן לפנות אל [מקורות המים](#), לשאוב מלוא החופניים ולהדפיס כרצונו דבר קצר ודבור על אופניו, בשבתו ומועדו.

וכמסמרות נטועים בעל אסופות נתנו מרועה אחד". ועוד, ועוד. אך נראה שהרוב השתמש בפסוק מקהלת בלי להתנצל ופשיטא לו, שלעשות ספרים הרבה הוא בבחינת יגדיל תורה ויאדיר. ומה שקהלת כתב – כתב. הרי כתיבה וקריאה הם יתרון האדם מבעלי החיים האחרים, כפי שבמביא פירוש מלב"ם בפרשת בראשית, פרק ב פסוק ז: "וייצר ה' אלהים את האדם... שכל בע"ח לא ישמש גם בכוחו הפרטי רק לענין פרטי, והאדם ישמש בכל כוחו לענינים רבים כוללים ומיוחדים. למשל הנמלה זריזה אך לאצור מאכלה והאדם זריז לאסוף תבואה לאסוף מעדנים לאסוף כסף וזהב וכלי חמדה. לאסוף ספרים הרבה לאסוף חכמה ולימודיות, וכדומה".

¹⁵ ר' שמואל ב"ר דוד משה הלוי סג"ל, פולין המאה ה-17.

¹⁶ אז יש לנו הסבר מדוע אנחנו לא נשמעים לצו של שלמה המלך – הגלות. כשנחזור לארץ ישראל, תחזור התורה לאכסניא המקורית שלה של לימוד בע"פ ומיעוט ספרים (ומה נעשה עם כל הספרים שהודפסו בינתיים?). ראו שו"ת אפרקסטא דעניא (ר' דוד ב"ר ברוך קלונימוס, רומניה מאה 19), שמגדיל לעשות וטוען שאדברא, ריבוי הספרים הוא שיביא את הגאולה: "... כך תלוי ביאת משיחנו בגמר כה"ת (כתר התורה? כבוד התורה?) שיהיה בעולם כמו שנתנה למשה רבנו ע"ה. ולכן, **בצאת כל ספר וספר כדת, הוא התקרבות הגאולה במהרה בימינו.** וזהו דברי שלמה המלך ע"ה: עשות ספרים הרבה אין קץ כו', הוא מזהיר לעשות ספרים הרבה, כי מה"ט אין קץ, עד שיתרבו ספרים. כמו דהוי להג הרבה יגיעת בשר להעמיד תולדות כדי לקרב הקץ, כמ"כ הוי עשיית ספרים לקרב הקץ". לעומתם, ראו דברי ים של שלמה (רבי שלמה בן יחיאל לוריא, פולין מאה 16) בהקדמתו למסכת גיטין, שמחזיר אותנו לגישה המציאותית כפי שקרתה לאורך הדורות: "שלמה אמר בחכמתו, ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ. המכוון בו, שאינו מן האפשרי לעשות ספר וחבור שיספיק מבלי זולתו, ויתפאר בו עושהו. הא לך שלחן ערוך עם כל כליו, אין אפשר, כי מרוב הוספה תתרבינה עליו הוספות אחרות באחרית הימים". אין מצב שספר מסוים יסכם הכל כפי שחשב אולי רבי במשנה וגדולי הפוסקים כמו הרמב"ם ושולחן ערוך בספריהם המקיפים. אילו רק ידעו גדולי ישראל אלה כמה מאות ספרים נכתבו סביב ספריהם שבאו לסכם את ההלכה ולהעמידה פשוטה ושווה לכל נפש. בהכרח שלכל ספר חשוב יתחברו ספרי משנה והדברים ילכו ויסתעפו, עד שיבוא גדול דעה ששוב יסכם, ושוב יכתבו פירושים ואכן אין לדבר קץ, כל עוד אין קץ ללימוד תורה ופיתוחה.

¹⁷ דברים אלה של פנים יפות (רבי פינחס ב"ר צבי הירש הלוי הורוויץ, פולין מאה 18) נכתבו כפירוש לתורה (לשמות לד כז: "כי על פי הדברים האלה", ראו דברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא), אבל נראים גם מכוונים לדורו. לנסות להחזיר את הגלגל לאחור, או לפחות לעצור את סחרורו, להמעיט בכתיבה ולימוד מספרים ולהרבות במשא ומתן פנים אל פנים (בפנים יפות) של שיח בית המדרש ותלמידי בפני רבו. ראו גם שו"ת יהודה יעלה חלק א - אורח חיים סימן ב שסונט במי שבא לפניו לקבל עידודו להוציא ספר "על כל אגדות תמוהות שבש"ס" ומזכיר לו: "הנה כבר אמר החכם מכל עשות ספרים הרבה אין קץ ומה יתרון וכו'". ושו"ת משנה בהלכות חלק ב סימן נג קובל על כך שחדלו גם לבקש הסכמות או שאלה נתנו כלאחר יד: "גדר גדול גדרו הקדמונים בדבר... שכל מי שידפיס ספר יהיה איזה ספר שיהיה, יציע דבריו לפני חכמים יודעי העטים שהם רשאים. וכן הדבר נהוג אפילו בחכמי האומות והמלכויות מקפידים על ככה. ובאמת אמרו מיום שנהגו סלסול וזלזול בהג"ל נשתלחה מארה ופשטה משפחת ספרים הרבה ולהג הרבה יגיעות בשר". אך נראה שקריאת כל אלה, כקריאתו של קהלת, הם קול קורא במדבר ואין קץ למבול הספרים שנכתב ועוד עתיד להיכתב וכבר אמרו כמשקל נגד: "מפי ספרים ולא מפי סופרים" ויש להקדיש לנושא זה דף מיוחד.